

J. Pabrėža-

LIAUDIES GYDYTOJAS

Jurgis Pabrėža buvo ne tik žymus botanikas, bet pirmas stambus Lietuvos farmakognostas, nusipelnęs žemaičių liaudies gydytojas, gamtininkas.

J. Pabrėža gyveno ir dirbo XVIII a. pabaigoje — XIX a. pradžioje. Jis nuo mažens matė dvarininkų išnaudojamos liaudies vargus, skurdą ir nykią jos dalią. Baudžiauninkams nebuvo teikiama nė paprasčiausia medicininė pagalba. Per anks-tyva pažįstamų baudžiauninkų mirtis paveikė jaunąjį Jurgį ir, gal būt, paskatino jį studijuoti anais laikais pagarsėjusiame Vilniaus universitete gamtos mokslus su medicina. Čia jis, lankydamas garsių profesorių paskaitas, gavo teorinių žinių. Nors studijų jis ir nebaigė, tačiau, grįžęs į Žemaitiją ir kunigaudamas, toliau savarankiškai studijavo gamtą.

Į Pabrėžą kreipdavosi žmonės patarimų, pagalbos, tačiau vien teorinių naudingų patarimų buvo per mažą. Žmonėms reikėjo praktinės, konkrečios pagalbos, ypač ligų atvejais.

Tais laikais vaistinių Lietuvoje buvo mažą, baudžiauninkui jos buvo nepasiekiamos, pagaliau ir patys vaistai brangūs, neprieinami, nes dažniausiai iš kitų kraštų atvežami.

Tuo metu egzistavusi liaudies medicina, perpinta bur-

Doc. E. KANOPKA

tais, prietarais, užkerėjimais, velnių varymais iš ligonio, žmonių jau nepatenkino. Gydimui vartojamos vaistažolės įvairiose vietovėse skirtingais vardais buvo vadina-mos ir dažnai neteisingai panaudojamos. Dėl to atsiradavo painiava vartojant vaistažoles, būdavo ir nelaimingų atvejų.

Pabrėža ryžosi padėti skurstančiai, dvarponių užguitai liaudžiai. Tačiau, pradėdamas teikti pagalbą žmonėms, jis pamatė, kad nepažįsta Lietuvos vaistingųjų augalų. Tada su dideliu užsi-degimu jis ėmėsi studijuoti botaniką, ypač Jundzilos au-galų aprašymus.

Su žemaitišku užsispyrimu dirbdamas, J. Pabrėža ne tik įsisavino botanikos teorines žinias, bet ir praktiškai išmo-ko augalus apibūdinti, atpa-žinti, sudarė augalų herbarą, aprašė jį ir mokė baudžiauninkus pažinti vaistinguosius augalus, nurodinėjo, kurio-mis ligomis sergant kokias vaistažoles naudoti. Sava-rankiškai bestudijuodamas gamtą, jis įgijo tiek teorinių ir praktinių žinių, kad parašė botanikos veikalą.

Turėdamas tvirtą botani-nių žinių pagrindą, J. Pabrė-ža studijavo tais laikais gau-

sius farmakognostinius, me-dicininis veikalus ir jau ne tik patarinėdavo, bet ir gy-dydavo žmones. Vėliau, va-dovaudamasis Krokuvos uni-versiteto daktaro Simono Si-renėjaus darbais, paruošė veikalą „Kai kurių augalų gydomi savumai ir jų panau-doavimo būdai“, skirtą medi-cinos darbuotojams ir pra-prususiems žmonėms.

Koks jautrus buvo liau-džiai Pabrėža, rodo jo įžan-ginis žodis šiame veikale: „Priimk, malonus skaityto-jau, šį trumpą mano darbą, kuriame rasi paprasčiausius būdus, kaip reikia gelbėti sergančius neturtinguosius paprastomis priemonėmis — beveik visiems pažįstamomis vaistažolėmis“.

Čia tenka pažymėti, kad J. Pabrėža buvo nepaprastai kuklus. Tas „trumpas dar-bas“ yra 246 smulkiai ranka rašyti 16×26 cm didumo puslapiai. Jame aprašyti 234 augalai, Lietuvoje gau-siai augančių ir vaistinėje lengvai gaunamų vaistažolių, vaistingosios žaliavos savy-bės.

Veikalo pradžioje yra au-galų sąrašas lotynų, lenkų ir lietuvių kalbomis alfabetine tvarka. Tuo metu mokslinės botaninės terminologijos lie-tuvių kalba nebuvo, dėl to Pabrėžai nelengva buvo su-daryti vaistingųjų augalų žė-maitiškus pavadinimus. Kai kuriems augalams bei jų ža-

liavoms, atrodo, autorius pats vardus davė.

Toliau alfabetine tvarka pateiktas ligų sąrašas, kaip autorius jį vadina „Rejestras“. Jame aprašoma daugiau kaip 900 susirgimų bei negalavimų, nurodoma, kokias žoles naudoti jo paminėtų susirgimų ar negalavimų atvejais.

Rašydamas apie kiekvieną augalą atskirai, autorius nurodo, kokiomis savybėmis pasižymi minima vaistažolė, kokias ligas galima ja gydyti. Čia pat autorius pateikia receptus, vaisto pasigaminimo būdus iš aprašomos vaistažolės ar jos dalies. Nurodoma, kaip ruošiami vaistai specifinėms ligoms. Kartais tiksliai nurodoma, kiek vaistažolių reikia paimti, ruošiant iš jų vaistus.

Veikalo žinios išdėstytos sistemingai, populiariai, kiekvienam suprantama forma. Šiame veikale ne tik apibendrintos tų laikų žinios, bet įnešta ir naujovių. Savo darbe Pabrėža naudojasi Jundzilos veikalais.

Tų laikų medicininės žinios Pabrėžos nepatenkino. Stebėdamas gydomus ligonius, jis nustatė, kad tuo metu vartojamos vaistų dozės dažnai būdavo per didelės. Savo veikale jis dozes suskirsto pagal amžių: suaugusiems nuo 20 iki 50 m., jaunesniems ir vyresniems proporcingai jų amžiui dozės turi būti mažinamos.

Kitoje vietoje Pabrėža kaip patyręs liaudies gydytojas pataria ligonius gydyti labai atsargiai, pirma rūpestingai ištyrus vaistažolės veikimą.

Pabrėža, buvo nepaprastai darbštus, daug skaitė, studijavo medicininę literatūrą, nusirašydavo ištikus veikalus. Taip kaupdavo visus tais laikais vartojamus gydymo

būdus. Savo darbus jis skyrė skurstančiai liaudžiai. Vieno veikalo tituliname lape įrašo: „Patogumui ir sveikatai gelbėti tų, kurie arti neturi vaistinės bei galimybių pasitarti su gydytojais ir ne tik gyvendami skursta, bet ir per anksti mirti turi“.

Bestudijuodamas medicininius veikalus, Pabrėža randa daug jam nežinomų terminų, kuriuos susirašo alfabetine tvarka, juos iššifruoja ir plačiai paaiškina. Taip atsirado Pabrėžos paruoštas farmakognostinių, farmaceutinių, medicininių terminų žodynas.

Pabrėža visą laiką sekdamas naujai išleidžiamus medicininius veikalus, nagrinėjo receptus, į kurių sudėtį įdavo chemikalai, jau įgavę teisių to meto medicinoje. Atrodo, kad pats Pabrėža plačiai vartojo sierą niežams gydyti, salietrą karščiavimo atvejais ir kitus.

Pabrėža ragino žmones vaistus patiems gamintis. Jis paruošė veikalėlį „Naminė vaistinė“, kurioje randamas paprastų vaistų rinkinys, aprašomos dažniau pasitaikančios ligos, pateikiami joms gydyti būdai ir vaistų receptai.

Pabrėža išvertė materialisto Danieliaus Branto iš Vroclavo stambų veikalą apie medikamentų specifikaciją. Čia išvardinamos ligos ir nurodoma, kokius vaistus ir kaip naudoti ligų atvejais. Šis veikalas maždaug prilygsta farmakologijos vadovėliui.

Pagal Kristupo Kliuko darbą, išleistą 1728 m., Pabrėža parašė veikalą „Žmonėms reikalingų augalų aprašymas“. Jame aprašomi daržuose auginami ir laisvai gamtoje augantys augalai. Tekste yra paties Pabrėžos

ranka padaryti augalų brėžiniai.

Kitame Pabrėžos veikale „Namų vaistinė arba ketvirtoji dalis naminių vaistų kiekvienam patarti, kaip sveikatą pataisyti. Skirta medicinos reikalams“. Veikale nurodomos priemonės, kuriose kokias ligas gydyti.

Kalbėdamas apie vaistą, Pabrėža taip įtikinančiai jį apibūdina, suteikia jam istorinį pagrindą, kad sunku ligoniui ir patikėti, kad, nurodytąjį vaistą pavartojęs, nepasveiktų.

Gražiai autorius panaudoja patarles. Pavyzdžiui, prieš aprašydamas apetitą sužadinančius vaistus, įdeda tokią patarlę: „Apetito neturi tie, kurie ilgai miega, dažnai čierką gurkšnoja, nuo darbo bėga“. Kitoje vietoje autorius vėl pamoko: „Vaistai ir valgiai vienodai vertingi, bet per daug panaudoti sveikatai kenksmingi“.

Matydamas vienodai pilką liaudies gyvenimą, Pabrėža, stengiasi jai visaip padėti. Jis studijuoja technologinius mokslus, renka žinias apie dažus, jų sudėtį, apie baldų, daiktų dažymą ir moko žmones apyvokos daiktus pigiais dažais dažyti, piešti ir net tapyti.

Pabrėža rašė lotynų, lietuvių, lenkų, rusų, baltarusių kalbomis. Jis užsirašinėjo visa tai, kas jį domino, ir dėl to jo raštai liečia daugelį mokslo ir gyvenimo sričių. Peržvelgus tik dalį J. Pabrėžos rankraščių, matyti, kad jis buvo gilus to amžiaus gamtininkas — botanikas, farmakognostas, medikas ir net technologas.

Nors J. Pabrėža kaip dvasininkas ir buvo idealistas, bet savo gamtos tyrimais jis atliko didelį darbą ir yra vienas pirmųjų mūsų krašto mokslo žmonių. Jo darbai ir šiandien nenustoja reikšmės.